

Hudba baroka

Hudba baroka (cca 1600–1750) představuje jednu z nejvýznamnějších a nejbohatších epoch v dějinách hudby. Je charakteristická svou monumentálností, citovou intenzitou, dramatickým napětím a bohatou zdobností. Konec epochy je symbolicky spojen s úmrtím J. S. Bacha v roce 1750.

1. Obecné znaky a kontext

- **Původ názvu:** Z portugalského "barroco" – perla nepravidelného tvaru; původně hanlivé označení pro něco přezdobeného, bizarního.
- **Společenský kontext:** Vláda absolutismu (Ludvík XIV.), centralizace moci, okázalost a velkolepost šlechtických dvorů a církve (protireformace).
- **Hlavní centra:** Itálie (vznik opery a nových instrumentálních forem), Francie (dvorní balet, opera), Německo (vrchol polyfonie, duchovní hudba), Anglie.
- **Základní principy:**
 - **Afektová teorie:** Cílem hudby je vyjádřit a vzbudit v posluchači konkrétní emoce (afekty) – radost, smutek, hněv, údiv. Každá skladba nebo její část se soustředí na jeden dominantní afekt.
 - **Princip kontrastu:** Střídání protikladů – sólo vs. sbor/orchestr (tutti), forte vs. piano (terasovitá dynamika), rychlé vs. pomalé tempo, vysoké vs. hluboké tóny.
 - **Monumentalita a okázalost:** Skladby pro velké obsazení, pompéznost, velkolepost.
 - **Zdobnost a ornamentika:** Melodie jsou bohatě zdobeny trylky, nátryly, obaly atd.

2. Nové kompoziční techniky a prvky

- **Monodie:** Přejít od renesanční polyfonie k novému stylu. Jedná se o sólový zpěv s instrumentálním doprovodem. Umožnila srozumitelnost textu a větší citový výraz.
- **Basso continuo (generálbas):** Nepřetržitá basová linka, která tvoří harmonický základ skladby.
 - **Obsazení:** Hrána kombinací nástrojů – jeden hluboký melodický (violoncello, viola da gamba, fagot) a jeden harmonický (cembalo, varhany, loutna), který realizuje akordy podle čísel pod notami.
- **Vznik dur-mollové tonality:** Postupně nahrazuje systém starých církevních modů. Hudba se organizuje kolem základního tónu (tóniky).
- **Terasovitá dynamika:** Skokové změny síly zvuku (forte – piano), bez postupného zesilování (crescendo) a zeslabování (decrescendo).
- **Motorický rytmus:** Pravidelný, pulzující, energický a nepřetržitý rytmický pohyb.

3. Hlavní hudební formy a žánry

A. Vokálně-instrumentální hudba

- **Opera:**
 - Nejvýznamnější barokní forma, syntéza hudby, divadla, poezie a výtvarného umění.
 - **Vznik:** Kolem roku 1600 v Itálii (Florentská camerata – skupina umělců usilujících o oživení antického dramatu).
 - **První významná opera:** *L'Orfeo* (1607) od Claudia Monteverdiho.

- **Složky opery:**
 - **Recitativ:** Zpěv blízký mluvenému projevu, posouvá děj dopředu.
 - **Árie:** Melodicky bohatá, virtuózní část, vyjadřuje emoce postavy. Typická je **árie da capo** (forma A-B-A').
 - **Sborové a instrumentální části (předehra, mezihry).**
- **Typy:** *Opera seria* (vážná, mytologická témata) a *opera buffa* (komická, náměty z běžného života).
- **Oratorium:**
 - "Opera bez scény" – rozsáhlé dílo pro sóla, sbor a orchestr s duchovním nebo biblickým námětem.
 - Prováděno koncertně, bez kostýmů a kulis.
 - **Mistr:** Georg Friedrich Händel (*Mesiáš*).
- **Kantáta:**
 - Kratší rozsah než oratorium, pro menší obsazení.
 - **Typy:** *Duchovní* (součást bohoslužby, mistrem J. S. Bach – napsal jich přes 200) a *světská*.
- **Pašije:**
 - Druh oratoria, které zhudebňuje text evangelia o utrpení a smrti Ježíše Krista.
 - **Nejznámější:** *Matoušovy pašije* a *Janovy pašije* od J. S. Bacha.

B. Instrumentální hudba

- **Concerto (koncert):**
 - Založen na principu kontrastu mezi skupinami nástrojů.
 - **Concerto grosso:** Střídá se malá skupina sólistů (*concertino*) s celým orchestrem (*ripieno* nebo *tutti*). Mistr: Arcangelo Corelli, G. F. Händel (*Vodní hudba*).
 - **Sólový koncert:** Střídá se jeden sólista s orchestrem. Typicky má 3 věty (rychlá-pomalá-rychlá). Mistr: Antonio Vivaldi (*Čtvero ročních dob*), J. S. Bach (*Braniborské koncerty*).
- **Sonáta:**
 - Skladba pro 1–2 melodické nástroje s doprovodem bassa continua.
 - **Typy:**
 - **Sonata da chiesa** (chrámová): 4 věty (pomalá-rychlá-pomalá-rychlá), vážnější charakter.
 - **Sonata da camera** (komorní): Sled tanečních vět, podobná suitě.
- **Suita:**
 - Sled několika stylizovaných tanečních vět, které jsou kontrastní v tempu a charakteru, ale většinou ve stejné tónině.
 - **Základní části:** Allemande (německý), Courante (francouzský/italský), Sarabanda (španělský), Gigue (anglický).
- **Fuga:**
 - Vrcholná forma barokní polyfonie (vícehlasu).

- Je postavena na jednom hlavním tématu (*subjekt*), které postupně prochází všemi hlasy a je dále imitačně a kontrapunkticky zpracováváno.
- Mistrem formy byl J. S. Bach (*Umění fugy*, *Dobře temperovaný klavír*).
- **Toccata, preludium, fantazie:** Virtuózní, často improvizální skladby, především pro klávesové nástroje (varhany, cembalo). Často tvoří dvojici s fugou (např. Bachova *Toccata a fuga d moll*).

4. Významní skladatelé

- **Claudio Monteverdi (1567–1643, Itálie):**
 - Přechodová postava mezi renesancí a barokem.
 - Tvůrce opery jako dramatického útvaru (*Orfeo*, *Korunovace Poppey*).
- **Jean-Baptiste Lully (1632–1687, Francie):**
 - Dvorní skladatel Ludvíka XIV.
 - Tvůrce francouzského typu opery (*tragédie en musique*) a francouzské orchestrální přehry.
- **Arcangelo Corelli (1653–1713, Itálie):**
 - Mistr houslové hry a skladby.
 - Zásadní pro vývoj koncerta grossa a triové sonáty.
- **Antonio Vivaldi (1678–1741, Itálie):**
 - "Rudý kněz", houslový virtuos.
 - Zkomponoval přes 500 koncertů, upevnil formu sólového koncertu.
 - Nejznámější dílo: *Čtvero ročních dob*.
- **Georg Friedrich Händel (1685–1759, Německo/Anglie):**
 - Kosmopolitní skladatel, působil hlavně v Londýně.
 - Mistr italské opery seria a především anglického oratoria (*Mesiáš*, *Juda Makabejský*).
 - Instrumentální díla: *Vodní hudba*, *Hudba k ohňostroji*.
- **Johann Sebastian Bach (1685–1750, Německo):**
 - Geniální mistr polyfonie a kontrapunktu, varhanní virtuos.
 - Jeho dílo je považováno za završení a syntézu celé barokní epochy.
 - **Dílo:**
 - **Duchovní kantáty** (cca 200).
 - **Pašije** (*Matoušovy*, *Janovy*), *Mše h moll*.
 - **Orchestrální:** *Braniborské koncerty*, orchestrální suity.
 - **Pro klávesové nástroje:** *Dobře temperovaný klavír*, *Umění fugy*, varhanní toccaty, preludia a fugy.